

Agnieszka Kilińska-Pękacz

Prawo rodziców osób osadzonych do opieki i wychowania dzieci

The right of parents detained in prison to care for and raise children

W artykule została opisana problematyka prawa do opieki i wychowania dziecka rodzica osadzonego w zakładzie karnym, uwzględniając regulacje w zakresie kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dotyczące ograniczenia, zawieszenia i pozbawienia władzy rodzicielskiej oraz w zakresie ustalania sposobu kontaktowania się. Zasadnicza część artykułu dotyczy analizy kodeksu karnego wykonawczego ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonowania domu matki i dziecka.

Słowa kluczowe: małoletni, ciąża, osoba osadzona, zakład karny, rodzic.

The article describes the issue of the right to care and upbringing of a child by a detainee in a penal institution of a parent taking into account the provisions of the Family and Guardianship Code regarding the limitation, suspension and withdrawal of parental authority and in determining how to contact. The main part of the article concerns the analysis of the Executive Penal Code, with particular emphasis on the functioning of the mother and child's home.

Key words: minors, pregnancy, prison, embedded person, parent.

Wprowadzenie

Każdy z rodziców ma prawo, o ile nie jest pozbawiony władzy rodzicielskiej, do wychowywania swojego dziecka oraz sprawowania opieki

nad nim. W warunkach penitencjarnych, kiedy osadzony lub osadzona przebywa w zakładzie karnym, jest to zdecydowanie utrudnione. Zasadniczym celem artykułu jest odpowiedź na następujące pytania: Czy zakład karny sprzyja powstaniu, jak również kształtowaniu się więzi rodzicielskich pomiędzy rodzicem a dziećmi? Jak kształtuje się prawo opiekuna sprawującego władzę rodzicielską w zakresie jej wykonywania podczas przebywania rodzica w zakładzie karnym w świetle regulacji i postanowień prawnych? Co dzieje się z dzieckiem i z jego matką po porodzie? Czy kobiety-matki mają lepsze warunki opieki i wychowania niż skazani mężczyźni-ojcowie? Jak realizowane jest prawo do kontaktów dziecka z osadzonym rodzicem?

Realizacja postawionych celów badawczych nastąpi w oparciu o metodę formalno-dogmatyczną polegającą na analizie aktów prawnych (kodeksu karnego wykonawczego, kodeksu rodzinnego i opiekuńczego) i stanowisk przedstawicieli nauki.

1. Prawo rodziców do opieki i wychowania dzieci w świetle Konstytucji RP i Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego

W Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.¹ ustanowiono prawo rodziców do wychowania m.in. swoich dzieci. Zgodnie z art. 48 najważniejszego aktu prawnego obowiązującego w Polsce: „1. Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. 2. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu”. Wymieniony przepis wprost reguluje prawo każdego rodzica do wychowywania dzieci. Ingerencja w tak istotne uprawnienie może nastąpić jedynie na podstawie ograniczenia lub pozbawienia władzy rodzicielskiej, którego podstawą jest ustawa lub prawomocny wyrok sądu. Szczegółowe regulacje w zakresie wymienionych dwóch wyjątków zostały uregulowane w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, na co zwraca uwagę Bogusław Banaszak².

¹ Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483.

² B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 303.

Z kolei Witold Borysiak podstawę ograniczenia lub pozbawienia władzy rodzicielskiej wyprowadza z art. 72 Konstytucji RP, który reguluje zasadę ochrony dobra dziecka³. Ponadto, zdaniem Wiesława Skrzydło, pozbawienie lub ograniczenie władzy rodzicielskiej może nastąpić z powodu zaniedbań rodziców względem dzieci lub nieodpowiedniego wykonywania władzy rodzicielskiej, albo gdy rodzic może mieć zły wpływ na wychowywanie dziecka⁴.

Ustrojodawca w treści art. 48 Konstytucji RP używa pojęcia „prawa rodzicielskie”, zaś w wymienionym wcześniej kodeksie rodzinnym i opiekuńczym (dalej: kro) ustawodawca wprowadza termin „władza rodzicielska”. W wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 28 kwietnia 2003 r. (sygn. K 18/02) uznano, że termin „prawa rodzicielskie” należy rozumieć „w znaczeniu podmiotowym nie zostały *expressis verbis* zdefiniowane, choć nie ulega wątpliwości, że należy do nich prawo do wychowania dziecka, o którym stanowi ust. 1 tego przepisu. Z całą pewnością należy je odróżnić od pojawiającego się w piśmiennictwie pojęcia „prawa rodzicielskiego” w znaczeniu przedmiotowym”⁵. Zgodnie z treścią wymienionego artykułu Konstytucji RP, ingerencja we władzę rodzicielską może nastąpić w sytuacji, gdy wystąpią przesłanki do ograniczenia władzy rodzicielskiej oraz pozbawienia władzy rodzicielskiej. Szczegółowo zostały one uregulowane w ustawie z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁶. W art. 109 kro unormowano ograniczenie władzy rodzicielskiej, którego zasadniczą przesłanką orzeczenia jest zagrożenie dobra dziecka. Żaden z przedstawicieli doktryny nie odniósł się do możliwości ograniczenia władzy rodzicielskiej, w sytuacji gdy jeden z rodziców przebywa w zakładzie karnym.

Kolejne dwa artykuły kodeksu rodzinnego i opiekuńczego regulują zawieszenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej. W przypadku pierwszej z wymienionych ingerencji, przesłanką jej zastosowania jest przemijająca przeszkoda w wykonywaniu władzy rodzicielskiej. Natomiast jedną z podstaw pozbawienia władzy rodzicielskiej jest trwała przeszkoda w wykonywaniu władzy rodzicielskiej. W związku z tym powstaje wątpliwość, co będzie stanowiło trwałą przeszkodę, a co przemijającą. Janusz Gajda analizuje przemijającą przeszkodę warunkującą zawieszenie

³ W. Borysiak, *Komentarz do art. 48, [w:] Konstytucja RP, t. I, Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016, s. 1207.

⁴ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 58-59.

⁵ Dz. U. z 2003 r. nr 83, poz. 772.

⁶ Tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r. poz. 682 ze zm.

władzy rodzicielskiej w kontekście przebywania rodzica w zakładzie karnym. Autor zasadnie wskazuje, że zastosowanie art. 110 kro nastąpi, gdy można przewidzieć, że przeszkoda może przeminąć w nieodległym czasie. Janusz Gajda w swoich rozważaniach podkreśla zasadnie, że o ile rodzic nie będzie mógł trwale sprawować władzy rodzicielskiej ze względu na wieloletnie skazanie na karę pozbawienia wolności, to stanowi to przesłankę pozbawienia wolności. Autor słusznie zauważa, że granica między tymi przesłankami jest cienka, niemniej dalej wyjaśnia, że art. 110 kro będzie miał zastosowanie, gdy w niedługim czasie rodzic dalej będzie wykonywał swoje uprawnienia i powróci do domu⁷. Janusz Gajda zasadnie sygnalizuje, że ta granica zastosowania instytucji uregulowanej w art. 110 kro i art. 111 kro jest uzależniona od wieku dziecka. Ważne jest także, by rozstrzygając o pozbawieniu lub zawieszeniu władzy rodzicielskiej brać nie tylko pod uwagę wiek, ale również potrzeby wychowawcze, sytuację rodzinną pomiędzy dzieckiem a rodzicem, czy rzeczywiście była między nimi więź. Wydaje się, że krótkim okresem warunkującym zawieszenie władzy rodzicielskiej będzie wykonywanie kary pozbawienia wolności do lat 3, maksymalnie 5. Przebywanie rodzica w tymczasowym areszcie również może być przesłanką stosowania art. 110 kro.

Zgodnie z art. 110 § 2 kro w przypadku odpadnięcia przemijającej przeszkody, zawieszenie władzy rodzicielskiej będzie uchylone. W związku z tym rację ma Janusz Gajda, że uchylenie podstawy zawieszenia władzy rodzicielskiej nie powoduje ex lege przywrócenia władzy, dopiero orzeczenie uchylenia zawieszenia władzy wywiera skutek prawny⁸, co oznacza, że należy złożyć stosowny wniosek po zakończeniu kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym.

Przedstawiciele nauki prawa rodzinnego mają spójne stanowisko, że długotrwałe przebywanie jednego z rodziców w zakładzie karnym zdecydowanie jest przesłanką pozbawienia władzy rodzicielskiej. Pogląd ten reprezentuje przykładowo Jacek Ignaczewski⁹. Jerzy Strzebińczyk dodaje, że wymieniona przesłanka ingerencji we władzę rodzicielską nastąpi w przypadku przebywania rodzica w zakładzie karnym, jeżeli będzie

⁷ J. Gajda, *Komentarz do art. 110*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2012, s. 850-851.

⁸ Ibidem.

⁹ J. Ignatowicz, *Władza rodzicielska*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy: komentarz*, red. K. Pietrzykowski, s. 412.

to dłuższy okres niż do uzyskania pełnoletniości przez dziecko¹⁰. Należy pamiętać, że w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym nie uregulowano obligatoryjnego pozbawienia władzy rodzicielskiej, gdy rodzic przebywa w zakładzie karnym długotrwale. Za każdym razem osoba sprawująca opiekę nad dzieckiem, np. drugi rodzic, może o to wnioskować. Jeżeli tego nie uczyni, co ma miejsce dość często, to rodzic osadzony w zakładzie karnym ma pełną władzę rodzicielską.

Pomimo ingerencji sądu we władzę rodzicielską, dzieci mają prawo do utrzymywania kontaktów z rodzicami. Zgodnie z art. 1132 kro „niezależnie od władzy rodzicielskiej rodzice oraz ich dziecko mają prawo i obowiązek utrzymywania ze sobą kontaktów”. Ponadto § 2 kro normuje formę kontaktów z dzieckiem, należą do niej: przebywanie z dzieckiem (odwiedziny, spotkania, zabieranie dziecka poza miejsce jego stałego pobytu) i bezpośrednie porozumiewanie się, utrzymywanie korespondencji, korzystanie z innych środków porozumiewania się na odległość, w tym ze środków komunikacji elektronicznej. Wymienione w kodeksie rodzinnym sposoby nawiązywania lub pozostawiania w kontakcie z dzieckiem przez osadzonego mogą mieć miejsce także w zakładzie karnym. Przykładowo w wielu jednostkach penitencjarnych urządza się różne uroczystości, podczas których osadzony spotyka się ze swoją rodziną czy z dziećmi, np. Święta Bożego Narodzenia, Dzień Ojca, Dzień Matki, Dzień Dziecka. Rodzic może również, o ile nie ma przesłanek negatywnych do wydania przepustki, odwiedzić najbliższą rodzinę w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Oczywiście może prowadzić również korespondencję listowną lub rozmowy telefoniczne. Generalnie nie ma żadnych przeciwwskazań, aby – w wyjątkowych sytuacjach i za zgodą dyrektora zakładu karnego – mieć laptopa i np. przechowywać w nim zdjęcia rodziny, czy mieć dostęp do komputera stacjonarnego. Wymienione sposoby kontaktu między rodzicem a dziećmi są ważnym czynnikiem podtrzymującym relacje rodzinne. O ile rodzic nie popełnił przestępstwa na szkodę małoletniego lub jego osoby najbliższej, to uzasadnione jest podtrzymywanie więzi z rodzicem. Stanowi to ważny element resocjalizacji osadzonego rodzica ze względu na jego motywację, aby zachowywał się poprawnie w zakładzie karnym, co z kolei może skutkować możliwością

¹⁰ J. Strzebińczyk, *Władza rodzicielska*, [w:] *Prawo rodzinne i opiekuńcze. System Prawa Prywatnego*, t. XII, Warszawa 2011, s. 353.

ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary.

Ustawodawca unormował wyjątki, kiedy może nastąpić ograniczenie kontaktów z dzieckiem. W art. 1132 kro ustanowiono, dość lakonicznie, że przesłanką ingerencji w kontakty jest dobro dziecka. W § 2 przytoczonego artykułu wyszczególniono otwarty katalog sposobów ograniczenia kontaktów rodzica z dzieckiem: zakazać spotykania się z dzieckiem, zakazać zabierania dziecka poza miejsce jego stałego pobytu, zezwolić na spotkanie się z dzieckiem tylko w obecności drugiego z rodziców albo opiekuna, kuratora sądowego lub innej osoby wskazanej przez sąd, ograniczyć kontakty do określonych sposobów porozumiewania się na odległość, zakazać porozumiewania się na odległość. Formy ograniczenia kontaktów z dzieckiem powinny być rozwiązaniem ostatecznym, wówczas gdy postawa rodzica przebywającego w zakładzie karnym może działać zdecydowanie demoralizująco na małoletniego. Przykładem może być sytuacja, gdy osadzony został skazany za zabójstwo i podczas odwiedzin syna w zakładzie karnym zachowuje się w sposób typowy dla podkultury więziennej, co może mieć negatywny wpływ na 13-letniego syna. Podstawą ograniczenia kontaktów z dzieckiem powinna być sytuacja, gdy osadzony rodzic podczas wizyt nakłania dziecko do popełnienia przestępstwa lub kontynuowania jego działalności przestępczej.

Celem powyższej części artykułu było usystematyzowanie regulacji prawnych związanych z prawem do wychowania dziecka, uwzględniając specyfikę postępowania na podstawie kro w zakresie możliwości ograniczenia, zawieszenia oraz pozbawienia władzy rodzicielskiej, a także ograniczenia wynikające z kontaktów z dzieckiem. Relacje pomiędzy osadzonym a dzieckiem są również przedmiotem ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy¹¹. W artykule pomijam regulacje międzynarodowe i europejskie w zakresie prawa osób osadzonych do kontaktowania się z rodziną ze względu na ograniczoną objętość artykułu.

¹¹ Tekst jedn.: Dz. U. z 2018 r. poz. 652 ze zm.

2. Prawo osadzonych rodziców do opieki i wychowania dzieci w świetle kodeksu karnego wykonawczego

W literaturze przedmiotu występuje pogląd dotyczący odmiennego traktowania kobiet i mężczyzn w kodeksie karnym wykonawczym (dalej: kkw), ze względu na m.in. uwarunkowania biologiczne kobiet. Agnieszka Nadzieja-Maziarz wymienia następujące artykuły, które nadają szersze uprawnienia kobietom: art. 82 § 2 kkw dotyczący klasyfikacji skazań, art. 87-87a, art. 112 § 1, art. 113a § 1 kkw¹². Jednym z przepisów uwzględniającym specyfikę kobiet jest art. 87 § 3 kkw, w którym ustawodawca zobligował zakłady karne do zapewnienia specjalistycznej opieki kobiecie ciężarnej oraz karmiącej. Zasadnie twierdzi Krystyna Szczechowicz, że wymieniony artykuł ma zastosowanie nie tylko do kobiet osadzonych w zakładach karnych na karę pozbawienia wolności, ale również do kobiet, które zostały tymczasowo aresztowane¹³. Stefan Leleńtal przedmiotowy przepis rozumie jako umożliwienie przez dyrektora zakładu – na przedstawiony wcześniej wniosek lekarza lub po zasięgnięciu od niego opinii – podjęcia odstępstw od regulaminu wykonywania kary, w zależności od stanu fizycznego lub psychicznego kobiety w ciąży oraz kobiety karmiącej. Jako przykład podaje częstsze korzystanie z ciepłej kąpieli. Dalej autor wskazuje, że gdy ciężarna jest powyżej 28 tygodnia ciąży, to w sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia, wymagającego natychmiastowego leczenia szpitalnego, należy natychmiast zorganizować właściwą opiekę lekarską¹⁴. Ponadto Jerzy Lachowski zasadnie zaznacza, że gdy kobieta jest w ciąży musi to być potwierdzone przez lekarza. Dalej wskazuje, że pod opieką specjalistyczną kobiety w ciąży rozumie się, w zależności od potrzeb, opiekę ginekologiczną, położnictwo oraz zapewnienie diety proteinowej, czy w przypadku matki karmiącej – doradztwo laktacyjne. W jego ocenie, opieka ma dotyczyć nie tylko wsparcia medycznego, ale także realizacji obowiązków informacyjnych względem kobiety w ciąży, aby dobrze przeżywała swój szczególnie stan, poród, a następnie macierzyństwo. W tym zakresie potrzebna jest

¹² A. Nadzieja-Maziarz, *Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 5, s. 68.

¹³ K. Szczechowicz, *Zasady wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania wobec kobiet w ciąży*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 10, s. 192.

¹⁴ S. Leleńtal, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 392-393.

pomoc przed, jak i po porodzie. Rację ma autor, że wymieniony powyżej obowiązek spoczywa na dyrektorze zakładu karnego, natomiast gdy nie będzie on swojej powinności realizował, wówczas może ona zwrócić się o powyższą pomoc do sędziego penitencjarnego lub dyrektora okręgowego inspektoratu Służby Więziennej lub Dyrektora Generalnego Służby Więziennej o interwencję w trybie nadzoru¹⁵.

Kazimierz Postulski analizując art. 87 kkw odwołuje się do art. 151 § 1 zd. drugie kkw, w którym fakultatywnie można odroczyć wykonywanie kary pozbawienia wolności kobiecie ciężarnej lub osobie skazanej samotnie sprawującej opiekę nad dzieckiem po porodzie. W tym drugim przypadku ustawodawca wyznaczył granicę 3 lat¹⁶. K. Postulski twierdzi, że kobieta powyżej 28 tygodnia ciąży nie zostaje umieszczana w areszcie śledczym. Wyjątek stanowi sytuacja, gdy kobieta w ciąży trafi do aresztu z oddziałem ginekologicznym, czy do Zakładu Karnego nr 1 w Grudziądzu. Autor reprezentuje pogląd, że czasami mogą wystąpić szczególne okoliczności związane z ciążą, by zezwolić kobiecie na odroczenie wykonania kary do momentu urodzenia dziecka. K. Postulski jako przykład podaje problemy zdrowotne lub patologię ciąży, podczas których wymagany jest spokój, a nie stres związany z osadzeniem kobiety w stanie błogosławionym w zakładzie karnym. Autor dalej doprecyzowuje, że przesłanka dotycząca możliwości odroczenia kary nie jest uzależniona od zaawansowania ciąży. Warunek jej zastopowania dotyczy szczególnych okoliczności. Ponadto K. Postulski odnosi się dalej do przesłanki sprawowania opieki nad dzieckiem do lat 3. Zasadnie wskazuje, że zgodnie z brzmieniem analizowanego artykułu o odroczenie może się ubiegać nie tylko matka, ale także inna osoba sprawująca opiekę nad dzieckiem, jeżeli jej osadzenie spowoduje zbyt ciężkie skutki dla dzieci. Dodatkowo autor zaznacza, że możliwe jest odroczenie wykonania kary przez innego członka rodziny, jeżeli nikt inny nie może sprawować opieki nad dzieckiem¹⁷. Adam Kwieciński popiera stanowisko K. Postulskiego, który twierdzi, że skorzystanie z regulacji określonej w art. 151 § 1 kkw ma zastosowanie wówczas, gdy nie jest uzasadnione pozostawienie dziecka razem z matką w zakładzie karnym. Chodzi tutaj przede wszystkim

¹⁵ J. Lachowski, Kara pozbawienia wolności, [w:] Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, red. J. Lachowski, Warszawa 2018, s.87.

¹⁶ K. Postulski, *Kodeks karny...*, s. 403.

¹⁷ K. Postulski, *Fakultatywne odroczenie wykonania kary pozbawienia wolności*, „Palestra” 2013, nr 5-6, s. 59-60.

o sytuację, gdy byłoby to również zbyt ciężkie dla pozostałych członków rodziny. Dalej autor wskazuje, że art. 151 § 1 zd. 2 kkw ma zastosowanie nie tylko do kobiet, ale również mężczyzn. Zwłaszcza gdy np. kobieta zmarła w trakcie porodu¹⁸.

W ocenie K. Postulskiego, zgodnie z art. 153 kkw, nie jest możliwe skorzystanie przez kobietę w ciąży lub samotnie wychowującą dziecko z przerwy w odbywaniu kary, ponieważ nie wynika to wprost z przepisu. Autor powołuje się na art. 153 § 2 kkw, w którym uregulowano możliwość udzielenia przerwy w wykonywaniu kary z ważnych względów¹⁹. Zgodnie z art. 153 § 2 kkw sąd penitencjarny może udzielić przerwy w wykonaniu kary pozbawienia wolności, jeżeli przemawiają za tym ważne względy rodzinne lub osobiste. Ustawodawca ponownie używa nieprecyzyjnych sformułowań, co powoduje trudności interpretacyjne. Przykładowo Sąd Apelacyjny w Krakowie w postanowieniu z 22 kwietnia 2016 r. (sygn. II AKz w 333/16) uznał, że „z ważnych względów rodzinnych lub osobistych” nie można mylić z naturalnymi skutkami odbywania kary pozbawienia wolności, a do takich należy zarówno pogorszenie sytuacji materialnej członków rodziny skazanego, na których utrzymaniełożył on przed osadzeniem, jak również ich stanu psychicznego, co odnosi się zwłaszcza do małoletnich dzieci, które nie rozumieją przyczyn rozłąki z ojcem i cierpią z tego powodu²⁰. Zaś Sąd Apelacyjny w Krakowie w postanowieniu z 23 lipca 2008 r. (sygn. II AKz w 549/08) uznał, że następstwa wykonywania kary o charakterze izolacyjnym dotyczą znakomitą większość rodzin osób osadzonych w zakładzie karnym. Nie mogą one stanowić podstawy udzielenia przerwy w karze, poza sytuacjami skrajnymi, gdy odbywanie przez skazanego kary pozbawienia wolności pozbawiałoby jego najbliższych jakichkolwiek źródeł utrzymania czy wsparcia²¹.

A. Kwieciński podjął się analizy instytucji uregulowanych w art. 151 § 1 i art. 153 § 2 kkw w ujęciu praktycznym. Autor uważa, że wymienione instytucje można zastosować w sytuacji, gdy pozostawienie dziecka osoby skazanej na wolności jest niezbędne ze względu np. na stan zdrowia dziecka i wynikającą z tego opiekę nad nim, o ile jedynie osoba skazana pełni władzę rodzicielską nad dzieckiem. A. Kwieciński dalej stwierdza,

¹⁸ A. Kwieciński, *Skazani-rodzice. Sytuacja prawna osadzonych sprawujących opiekę nad dziećmi*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2012, t. XXVII, s. 193-194.

¹⁹ K. Postulski, *Kodeks karny...*, s. 403.

²⁰ Legalis nr 1504732.

²¹ Legalis nr 130571.

że przerwy w wykonywaniu kary lub odroczeniu wykonywania kary nie można orzec z powodu uroczystości rodzinnych, np. chrztu. W ocenie autora, w tych przypadkach właściwe będzie ubieganie się o czasową przepustkę. Autor rozważa także możliwość zastosowania w art. 151 § 1 i art. 153 § 2 kkw w kontekście zabezpieczenia bytu najbliższym członkom rodziny. Według A. Kwiecińskiego sąd powinien uwzględnić następujące elementy: czy członek rodziny pracował przed skazaniem, czy rzeczywiście może uwzględnić takie wsparcie swoim najbliższym, czy był jedynym żywicielem rodziny. Autor wskazuje, że sąd powinien także uwzględnić wysokość świadczeń, które otrzymuje rodzina, a także czy mogą liczyć na wsparcie finansowe od pozostałych członków rodziny²².

3. Dom matki i dziecka

Na podstawie art. 87 § 4 kkw, w celu umożliwienia matce pozbawionej wolności sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem organizuje się przy wskazanych zakładach karnych domy dla matki i dziecka, w których dziecko może przebywać na życzenie matki do ukończenia trzeciego roku życia, chyba że względy wychowawcze lub zdrowotne, potwierdzone opinią lekarza albo psychologa, przemawiają za oddzieleniem dziecka od matki albo za przedłużeniem lub skróceniem tego okresu. S. Lelental zwraca uwagę, że pomimo licznych dyskusji w zakresie uregulowania w kodeksie karnym wykonawczym domu matki i dziecka pozostawiono tę instytucję w kodeksie²³. Krzysztof Dąbkiewicz słusznie twierdzi, że skutkiem przytoczonego brzmienia art. 87 § 4 kkw jest fakt, że wspólnie w domu matki i dziecka mogą przebywać osoby z różnych rodzajów zakładów karnych, tj. kobiety po raz pierwszy skazane, recydywistki, kobiety młodociane²⁴. Dodatkowo S. Lelental wymienia dwa zakłady karne dla matek z dziećmi. W pierwszym znajdują się matki z dziećmi do lat 3, natomiast w drugim zakładzie jest oddział położniczy i dom dla dziecka do lat 3²⁵.

Zdaniem J. Lachowskiego nie jest możliwe umieszczenie w domu matki i dziecka ojca dziecka, nawet w sytuacji, gdy matka z powodu ciężkiej

²² A. Kwieciński, op. cit., s. 191-193.

²³ S. Lelental, op. cit., s. 392.

²⁴ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 395.

²⁵ S. Lelental, op. cit., s. 392

choroby nie może sprawować stałej opieki nad dzieckiem²⁶. Wydaje się, że nie jest to do końca dobre rozwiązanie, ponieważ w życiu mogą mieć miejsce różne przypadki losowe (np. śmierć matki lub inne sytuacje) i nie będzie ona mogła sprawować opieki nad dzieckiem. Wówczas pożądane byłoby sprawowanie opieki nad dzieckiem przez ojca. Umożliwienie sprawowania władzy rodzicielskiej w zakładach karnych jedynie przez kobietę wydaje się być rozwiązaniem dyskryminującym ojca. Zwłaszcza, że Konstytucja RP zapewnia prawo do wychowywania dziecka w równym stopniu kobietom i mężczyznom. Wydaje się uzasadnione, w szczególności w wymienionych powyżej przypadkach, by zezwolić na przebywanie w domu matki i dziecka ojcu, ponieważ mogą mieć miejsce czasami takie sytuacje, gdy matki dziecka zabraknie z różnych przyczyn, a ojciec do tej pory wychowywał małe dziecko, to powinno się, w drodze wyjątku, zapewnić taką możliwość również ojcom. Oczywiście, o ile ojciec dziecka nie będzie ubiegać się o przerwę w wykonywaniu kary lub warunkowe przedterminowe zwolnienie z reszty kary.

Do formalnych przesłanek przyjęcia do domu matki i dziecka – zdaniem K. Postulskiego – należą: pisemny wniosek matki, zgoda sądu opiekuńczego, a także zgoda ojca (jeżeli ma pełnię praw rodzicielskich) oraz pozytywna decyzja dyrektora zakładu, w ramach którego jest organizowany dom. Dalej K. Postulski słusznie wyjaśnia, że zgoda dyrektora zakładu karnego nie ma charakteru obligatoryjnego. Mimo że sąd opiekuńczy wyda zgodę w przedmiotowej sprawie, to jednak dyrektor zakładu karnego może powołać się na opinię lekarza lub psychologa, świadczącą o tym, że względy wychowawcze i zdrowotne za tym przemawiają, żeby matka nie sprawowała opieki nad dzieckiem²⁷.

J. Lachowski zasadnie wyodrębnił przesłanki pozytywne i negatywne skierowania osadzonej do domu matki i dziecka. Do pozytywnych należy przede wszystkim wiek dziecka, ponieważ można umieścić w domu matki i dziecka jedynie dziecko do lat 3. Wyjątek stanowi jednorazowe przedłużenie tego okresu o jeden rok. Podstawą umieszczenia dziecka jest rozstrzygnięcie sądu rodzinnego na podstawie wcześniej złożonego wniosku przez matkę. Ponadto J. Lachowski wymienia następujące negatywne przesłanki: względy wychowawcze lub zdrowotne. Do względów wychowawczych po stronie matki zalicza: dobry wpływ osobistego

²⁶ J. Lachowski, op. cit., s. 417-418.

²⁷ K. Postulski, *Kodeks karny...*, s. 403-405.

wychowywania dziecka (co będzie również skutkowało większą odpowiedzialnością za drugiego człowieka) oraz troskliwą postawę wobec dziecka. Względem zdrowotnym niepozwalającym na umieszczenie w domu matki i dziecka – zdaniem J. Lachowskiego – będzie np. choroba stale zagrażająca dziecku lub matce, czy chociażby uzależnienie do alkoholu, narkotyków²⁸.

Henryk Machel jako przykład przestępstwa popełnionego przez kobietę, po którym sąd może mieć trudność w pozytywnym rozstrzygnięciu wniosku o umieszczenie skazanej w domu matki i dziecka, wskazuje dzieciobójstwo²⁹. Ponadto niedopuszczalne będzie pozytywne rozpatrzenie wniosku o umieszczeniu w domu matki i dziecka, gdy matka znęcała się nad dziećmi lub innymi członkami rodziny.

Ustawodawca w art. 87 § 5 kkw uregulował delegację ustawową do określenia w drodze rozporządzenia trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowe zasady organizowania i działania tych placówek, uwzględniając sytuacje, o których mowa w § 3-4, a także potrzeby w zakresie zabezpieczenia prawidłowego rozwoju dziecka. Wymieniona regulacja została szczegółowo unormowana w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości w sprawie trybu przyjmowania dzieci i matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek z dnia 17 września 2003 r.³⁰. Wymienione rozporządzenie reguluje szczegółowo tryb przyjmowania do domu matki i dziecka. Następuje ono na podstawie pisemnego wniosku złożonego przez matkę do dyrektora zakładu karnego, przy którym dom został zorganizowany. Wówczas o złożeniu pisemnego wniosku przez matkę dyrektor zakładu karnego zawiadamia właściwy sąd opiekuńczy. Natomiast umieszczenie tymczasowo aresztowanej w domu wymaga zgody organu, do którego dyspozycji ona pozostaje. W przypadku gdy nad dzieckiem władzę rodzicielską sprawuje matka i ojciec, konieczna jest również zgoda ojca na umieszczenie dziecka w domu matki i dziecka. Gdy brak takiej zgody lub nie można jej uzyskać decyduje rozstrzygnięcie sądu opiekuńczego. Matka z dzieckiem zostają przyjęci do domu z chwilą uzyskania zgody sądu opiekuńczego. W szczególnie uzasadnionych przypadkach matka

²⁸ J. Lachowski, op. cit., s. 418.

²⁹ H. Machel, *Więzenie jak instytucja karna o resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 271.

³⁰ Dz. U. z 2003 r. nr 175, poz. 1709.

z dzieckiem mogą zostać przyjęci do domu po złożeniu pisemnego wniosku i pozostać w nim do czasu uzyskania zgody sądu opiekuńczego.

Przewiezienie dziecka do domu matki i dziecka organizują, w porozumieniu z dyrektorem zakładu karnego, osoby sprawujące faktyczną pieczę nad dzieckiem lub placówka opiekuńczo-wychowawcza, w której znajduje się dziecko. W przypadku gdy matka korzysta z zezwoleń na czasowy pobyt poza zakładem karnym, opuszcza zakład karny wraz z dzieckiem. W uzasadnionych przypadkach, na wniosek matki, dyrektor zakładu karnego może wyrazić zgodę na pozostawienie dziecka w domu na czas korzystania przez matkę z zezwoleń. Rozporządzenie reguluje również procedurę, gdy kobieta wraz z dzieckiem nie wróci z przepustki. Wówczas dyrektor tego zakładu powiadamia sąd opiekuńczy. Podobnie jest, gdy matka wróci do zakładu karnego bez dziecka. W sytuacji okresowej niemożności sprawowania przez matkę stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem przebywa ono pod opieką pielęgniarki i wychowawcy. Przykładem może być wyjazd kobiety do szpitala z powodu nagłego pogorszenia stanu zdrowia.

Rozporządzenie reguluje również sytuację, gdy konieczna jest ingerencja w długość pobytu matki i dziecka w domu matki i dziecka w zakresie oddzielenia dziecka od matki albo przedłużenia lub skrócenia okresu jego pobytu w domu. Wówczas gdy nastąpią przesłanki, takie jak względy wychowawcze lub zdrowotne, po wydaniu pisemnej opinii przez lekarza lub psychologa dyrektor zakładu karnego zawiadamia o tym sąd opiekuńczy, dołączając opinię. Jeżeli zachodzi konieczność opuszczenia przez dziecko domu przed zwolnieniem matki z zakładu karnego, zakład karny umożliwia matce podjęcie starań o oddanie dziecka pod opiekę rodzinie bądź o umieszczenie go w placówce opiekuńczo-wychowawczej położonej w pobliżu zakładu karnego, w którym przebywa matka.

Nie wchodząc w szczegóły, rozporządzenie reguluje również strukturę personalną domu matki i dziecka. Wymaga podkreślenia, że zamierzeniem ustawodawcy było stworzenie warunków zbliżonych do warunków domowych, o czym świadczą chociażby pokoje sypialniane dla matek i dzieci. Ponadto funkcjonariusze Służby Więziennej, mający bezpośredni kontakt z dziećmi, w czasie pełnienia służby nie mają umundurowania służbowego.

Omówienie jedynie funkcjonowania domów matki i dziecka z punktu widzenia formalno-prawnego nie jest kompleksowym ujęciem analizowanej problematyki. W literaturze z zakresu pedagogiki i psychologii

przedstawiciele tych nauk wyodrębniają zagrożenia i pozytywne aspekty związane z przebywaniem w domu matki i dziecka. Przykładowo Ilona Fajfer-Kruczek wyodrębniła elementy wsparcia i zagrożenia rozwoju dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej matki. Do pierwszych zaliczyła opiekę medyczną, terapeutyczną, dobre warunki socjalno-bytowe oraz zapewnienie bezpiecznej sfery rozwoju. Według autorki do pozytywnych aspektów przebywania dziecka w domu matki i dziecka należą: pozytywne zmiany związane z matką, m.in. oddziaływanie na zaburzone sfery jej funkcjonowania, czy chociażby kształtowanie się kompetencji wychowawczych, emocjonalnych. Pozytywną konsekwencją pozostawienia dziecka przy osadzonej jest rozwój dziecka w rodzinie biologicznej lub pieczy zastępczej. I. Fajfer-Kruczek wymieniła również zagrożenia rozwoju dziecka w przypadku pozostawienia w domu matki i dziecka, do których należą: trauma wynikająca z rozstania z matką, zwłaszcza jeżeli to ona sprawowała nad dzieckiem szczególną opiekę. Autorka dostrzega problem w tym, że jedynymi osobami, z którymi dziecko będzie miało kontakt są pracownicy Służby Więziennej, matka oraz współosadzone. I. Fajfer-Kruczek jako bezpośredni bodziec będący zagrożeniem dla rozwoju dziecka osadzonej wymienia czynniki patogenne, które miały miejsce podczas trwania ciąży, np. spożywanie alkoholu, narkotyków. Autorka wymienia także inne działania wobec dziecka: głodzenie, uszkadzanie, czy nawet jego podtruwanie³¹. Ponadto Agata Matysiak-Błaszczuk i Ewa Włodarczyk jako główny podwód braku więzi rodzinnych matki i dziecka z pozostałymi członkami rodziny, którzy pozostają na wolności, wymieniają utrudniony kontakt. Wynika to z tego, że np. Dom Matki i Dziecka w Krzywańcu położony jest daleko od komunikacji miejskiej. Autorki zauważają jeszcze jeden ważny element, że niekiedy kobiety wykorzystują macierzyństwo do własnych korzyści, lepszego traktowania w zakładzie karnym. A. Matysiak-Błaszczuk i E. Włodarczyk przywołują także badania Barbary Milewskiej, która wykazała, że rozwój dzieci wychowywanych w domu matki i dziecka nie odbiega od standardu rozwoju pozostałych dzieci w ich wieku³². Natomiast Helena Reczek wskazuje, że dziecko przebywające w domu matki i dziecka nie różni się od dziecka przebywającego w domu dziecka. Dodatkowo autorka zauważa,

³¹ I. Fajfer-Kruczek, *Psychospołeczne uwarunkowania wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka przebywającego z matką w izolacji penitencjarnej*, „Psychiatria i Psychologia Kliniczna” 2016, nr 4, s. 267.

³² A. Matysiak-Błaszczuk, E. Włodarczyk, *Macierzyństwo za kratami*, „Pedagogika społeczna” 2004, nr 2-4, s. 55-59.

że kobiety zmieniają się, często nie chcą po wyjściu na wolność dalej popełniać przestępstw, czasami same zwracają się o pomoc w dopełnieniu formalności w celu umieszczenia jej wraz z dzieckiem w domu samotnej matki³³.

Czy lepsze jest przebywanie dziecka wspólnie z matką w więzieniu, czy w rodzinie zastępczej? To pytanie postawiła Katarzyna Sitnik. W ocenie autorki – nie ma na to odpowiedzi, niemniej podkreśla ona ważną rolę utrzymywania więzi rodzinnych w celu zapobiegania recydywie. Zasadnie wskazuje też, że w każdym przypadku sąd powinien przeanalizować dobro dziecka. W ocenie K. Sitnik dobrym rozwiązaniem jest, że w żadnych dokumentach nie ma informacji dotyczących przebywania dziecka w zakładzie karnym. Dzięki temu dziecko nie jest napiętnowane w przyszłości³⁴. Tymczasem I. Wesołowska-Krzysztoferek zwróciła uwagę na istotną kwestię, że kobieta może przebywać w domu matki i dziecka, jeżeli autentycznie zależy jej na sprawowaniu funkcji wychowawczych wobec dziecka, bo to od niej zależy, czy będzie się dobrze sprawowała i będzie mogła korzystać z pobytu w domu matki i dziecka jak najdłużej³⁵.

Natalia Gniadek przeprowadziła badania wśród 11 matek umieszczonych w Domu Matki i Dziecka w Grudziądzu w 2007 r. Jedne w istotniejszych wniosków, które zostały dostrzeżone przez autorkę, to fakt, że osadzone dostrzegają i pozytywne, i negatywne strony przebywania w domu. Zdecydowanym argumentem „za” jest możliwość bycia z dzieckiem w przytulnym miejscu. Natomiast wadą jest nieustanna kontrola, a także stres wynikający z przebywania w zakładzie zamkniętym. N. Gniadek zauważa, że generalnie większa część kobiet jest spełniona jako matka, przez to stają się przy dziecku spokojniejsze. Co ważne – w ocenie autorki – większość kobiet dostrzega lepszą perspektywę na przyszłość. N. Gniadek kończąc rozważania słusznie wskazuje, że kontrowersje wywołuje przebywanie dziecka w zakładzie karnym. Autorka słusznie jednak utrzymuje, że są zdecydowane plusy takiego rozwiązania – dziecko w tym

³³ H. Reczek, *Oddziaływanie wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek*, [w:] red. B. Hołyst, S. Redo, Warszawa-Wiedeń-Kalisz, s. 484-485.

³⁴ K. Sitnik, *Uwagi dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przywiezionych Domach dla Matki i Dziecka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2012, t. XXVIII, s. 235-236.

³⁵ I. Wesołowska-Krzysztoferek, *Wpływ kontaktów z dziećmi na deprywację niektórych potrzeb u osadzonych kobiet*, [w:] *Problemy Więziennictwa u progu XXI wieku. I Kongres Penitencjarny*, red. B. Hołyst, S. Redo, Warszawa-Wiedeń-Kalisz, s. 478.

czasie nieustannie przebywa z matką, która jest źródłem prawidłowego jego rozwoju³⁶.

W artykule przywołano jedynie niektóre pozycje w zakresie literatury dotyczącej skutków przebywania dziecka w domu matki i dziecka, ponieważ celem artykułu nie są rozważania stricte pedagogiczne, lecz analiza prawna, w związku z tym nie wchodzi w szczególność tych opracowań.

4. Prawo do podtrzymywania więzi rodzinnych z dzieckiem do lat 15

Ustawodawca w art. 87a kkw bezpośrednio odniósł się także do utrzymywania kontaktów z dzieckiem. Wymieniony artykuł stanowi:

„§ 1. Wykonując karę wobec skazanych sprawujących stałą pieczę nad dzieckiem do lat 15, uwzględnia się w szczególności potrzebę inicjowania, podtrzymywania i zacieśniania ich więzi uczuciowej z dziećmi, wywiązywania się z obowiązków alimentacyjnych oraz świadczenia pomocy materialnej dzieciom, a także współdziałania z placówkami opiekuńczo-wychowawczymi, w których te dzieci przebywają.

§ 2. Skazani sprawujący stałą pieczę nad dziećmi, które przebywają w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, powinni być w miarę możliwości osadzani w odpowiednich zakładach karnych, położonych najbliżej miejsca pobytu dzieci”.

W ocenie S. Lelental jednym z najważniejszych środków oddziaływania penitencjarnego jest podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym³⁷. Zdaniem K. Postulskiego dotyczy to zarówno kobiet, jak również mężczyzn – niezależnie od miejsca przebywania dziecka³⁸. Analizując wymieniony przepis K. Dąbkiewicz wyodrębnił trzy uregulowania, które są powiązane w kkw: art. 95 § 2 kkw – ustalanie kontaktów skazanego z rodziną; art. 105a § 3 – prawo dodatkowego widzenia z dzieckiem niepełnoletnim oraz art. 122 § 2 kkw – w przypadku odbywania pracy w trakcie skazania osadzony jest zobowiązany

³⁶ N. Gniadek, *Matka i dziecko w zakładzie karnym (doniesienia z badań)*, „Studia Gdańskie”, t. XXVIII, s. 144, 146-148.

³⁷ S. Lelental, op. cit., s. 394.

³⁸ K. Postulski, *Kodeks karny...*, s. 406.

do świadczeń alimentacyjnych³⁹. Ponadto J. Lachowski dodaje, że prawo do utrzymywania więzi z rodziną wynika z art. 102 pkt 2 kkw. Dalej autor tłumaczy sens istnienia powyższego artykułu. Wynika on z uwzględnienia dobra dziecka, a konkretnie z jego podstawowych potrzeb. Bardzo ważny jest bliski kontakt z rodzicem, który do tej pory sprawował władzę rodzicielską nad dzieckiem i nadal ją sprawuje w momencie osadzenia go w zakładzie karnym⁴⁰. Stanowi to istotne prawo, które nie powinno być w żadnym stopniu zabierane osadzonym rodzicom i ich dzieciom.

Więź uczuciowa – w ocenie J. Lachowskiego – stanowi „relację natury emocjonalnej, zachodzącej pomiędzy dzieckiem a osobą sprawującą nad nim stałą pieczę. Im ta więź jest silniejsza, tym bardziej należy ją brać pod uwagę podczas wykonywania kary pozbawienia wolności. Podtrzymywanie i rozwijanie tej więzi może mieć wpływ na rezultat wykonywania kary pozbawienia wolności. Istnienie tej więzi powinno być udokumentowane”⁴¹. Realizacją więzi uczuciowej będzie utrzymywanie korespondencji pomiędzy dzieckiem a rodzicem, przygotowywanie własnoręcznie zrobionych upominków przez dzieci osadzonemu, dostarczanie aktualnych zdjęć dziecka, rodziny.

Autorzy zasadnie wskazują, w tym S. Lelental, że w celu wykonania obowiązków rodzicielskich względem dziecka pierwszy w kolejności otrzymuje pracę skazany, który jest zobowiązany do świadczeń alimentacyjnych⁴². Zdaniem J. Lachowskiego może zostać spełniona potrzeba pomocy materialnej dzieciom, jeżeli zapewniono dochód rodzinie. Natomiast jako współdziałanie z palcówkami opiekuńczo-wychowawczymi autor rozumie utrzymywanie kontaktów z dzieckiem umieszczonym w wymienionej powyżej placówce. To również podejmowanie współdziałania zakładu z tymi jednostkami⁴³. Przykładem może być umożliwienie dziecku umieszczonemu w placówce przejazdu do zakładu karnego, w którym przebywa ojciec. W utrzymywaniu kontaktu pomiędzy dziećmi a dorosłymi jest istotne, aby pracownicy placówki opiekuńczo-wychowawczej umacniali w dziecku potrzebę kontynuowania tego kontaktu.

W ocenie Anety Domżałskiej powinno się dążyć do tego, aby w zakładach karnych stworzyć przede wszystkim lepsze miejsca odwiedzin dzieci

³⁹ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny...*, s. 400.

⁴⁰ J. Lachowski, op. cit., s. 420.

⁴¹ S. Lelental, op. cit., 420-421.

⁴² Ibidem, s. 394.

⁴³ Ibidem, s. 421.

ze skazanymi rodzicami. Autorka zwraca uwagę na jeszcze jeden ważny aspekt, żeby lepiej przeszkolić Służbę Więzienną, by potrafili dbać o relacje rodzinne skazanych. A. Domżańska proponuje też, by w programy terapeutyczne wpisać „nawiązywanie i utrzymywanie pozytywnych relacji z rodziną w okresie odbywania kary, wypracowania umiejętności komunikacyjnych i przygotowanie do pełnienia funkcji rodzinnych. Proponowane rozwiązania powodowałyby już w warunkach izolacji na utrzymywanie więzi rodzinnych oraz stopniowy powrót do rodziny”⁴⁴. Z upływem lat coraz więcej pojawia się różnych programów wpływających na nawiązanie więzi pomiędzy dzieckiem i rodziną a osadzonym dzieckiem. Jednak wydaje się, że jest tutaj potrzebna wola z dwóch stron, by pielęgnować te relacje, zwłaszcza jeżeli rodzic przebywa w zakładzie karnym długotrwale.

Zasadnie twierdzi Krystyna Szczechowicz, że osadzone w zakładach karnych matki zazwyczaj niestety są oddalone od miejsca, w którym mieszkają dzieci, co ma wpływ na utrzymywanie kontaktów z dzieckiem. Dalej autorka powołuje się na art. 87a § 2 kkw, w którym uregulowano prawo do kontaktowania się z dziećmi do lat 15 pozostającymi w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, ich rodzice powinni być osadzeni w zakładach karnych w pobliżu wymienionych placówek. Jednak K. Szczechowicz, analizując miejsce położenia zakładów karnych dla kobiet oraz placówek opiekuńczo-wychowawczych zasadnie stwierdza, że jest to trudne do wykonania, wręcz czasami niewykonalne⁴⁵. Rację ma A. Domżańska twierdząc, że osadzenie członka rodziny w zakładzie karnym pociąga za sobą wiele negatywnych konsekwencji nie tylko dla osoby skazanej na karę pozbawienia wolności, ale również na członków rodziny, zwłaszcza dla rozwoju dziecka. To również znaczne odsunięcie od wykonywania różnorodnych obowiązków związanych z funkcjonowaniem rodziny, np. małżeńskich czy rodzicielskich, ze względu na to, że osadzeni mają ograniczone kontakty z rodziną⁴⁶.

⁴⁴ A. Domżańska, *Dzieci rodziców pozbawionych wolności*, „Forum Pedagogiczne” 2011, nr 1, s. 222.

⁴⁵ K. Szczechowicz, *Zasady wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania wobec kobiet w ciąży*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 10, s. 195.

⁴⁶ A. Domżańska, *Dzieci rodziców* ..., s. 216.

5. Podtrzymywanie kontaktów z rodziną

W kodeksie karnym wykonawczym w art. 67 § 3 unormowano, że jednym z oddziaływań na skazanych jest podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym. Szerzej o utrzymywaniu kontaktów pomiędzy osadzonym a rodzicami uregulowano w art. 105 kkw, który stanowi: „§ 1. Skazanemu należy umożliwić utrzymywanie więzi przede wszystkim z rodziną i innymi osobami bliskimi przez widzenia, korespondencję, rozmowy telefoniczne, paczki i przekazy pieniężne, a w uzasadnionych wypadkach, za zgodą dyrektora zakładu karnego, również przez inne środki łączności, oraz ułatwiać utrzymywanie kontaktów z podmiotami, o których mowa w art. 38 § 1”. W paragrafie 3 artykułu zastrzeżono, że zakres i sposób kontaktów, w szczególności nadzór nad widzeniami, cenzura korespondencji, kontrolowanie rozmów w trakcie widzeń i rozmów telefonicznych, są uzależnione od rodzaju i typu zakładu karnego, w którym skazany odbywa karę, a także od wymogów indywidualnego oddziaływania, z wyjątkiem prawa do otrzymywania paczek. Kolejny paragraf nadaje uprawnienie dyrektorowi zakładu karnego do podjęcia decyzji dotyczącej zatrzymania korespondencji w zakładach karnych typu zamkniętego i półotwartego, a w zakładach karnych typu półotwartego także cenzurowania korespondencji oraz kontrolowania rozmów w trakcie widzeń i rozmów telefonicznych, z wyjątkiem przypadków określonych w art. 8 § 3 oraz w art. 8a § 2 i 3, jeżeli wymagają tego względy bezpieczeństwa zakładu lub porządku publicznego, powiadamiając o tym sędziego penitencjarnego oraz skazanego. Dyrektor zakładu karnego może zezwolić na przekazanie skazanemu ważnej wiadomości zawartej w zatrzymanej korespondencji. Nie wchodząc w szczegóły analizowanego artykułu, pozostałe paragrafy regulują procedurę cenzurowania korespondencji zatrzymanej. Należy pozytywnie ocenić możliwość utrzymywania kontaktów pomiędzy rodzicami a dziećmi.

W art. 105a kkw, w którym zastrzeżono, że widzenie trwa standardowo 60 min. W tym samym dniu skazanemu udziela się tylko jednego widzenia. W widzeniu mogą uczestniczyć nie więcej niż dwie osoby pełnoletnie, chyba że dyrektor zakładu karnego, w uzasadnionych przypadkach, wyrazi zgodę na udział większej liczby osób. Liczba osób niepełnoletnich nie podlega ograniczeniu. Osoby niepełnoletnie mogą korzystać z widzeń tylko pod opieką osób pełnoletnich. Skazani, o których mowa w art. 87a, mają prawo do dodatkowego widzenia z dziećmi. Widzenia odbywają

się pod nadzorem funkcjonariusza, w sposób umożliwiający bezpośredni kontakt skazanego z osobą odwiedzającą, przy oddzielnym stoliku. W czasie widzenia zezwala się na spożywanie artykułów żywnościowych i napojów zakupionych przez odwiedzających na terenie zakładu karnego. Artykuły żywnościowe i napoje, które nie zostały spożyte w czasie widzenia, przekazuje się osobie odwiedzającej.

Przedstawiciele nauki prawa karnego wielokrotnie zwracali uwagę na lepsze traktowanie w zakładzie karnym kobiet w ciąży niż mężczyzn. Świadczy o tym chociażby art. 112 kkw, który zastrzega, że skazany korzysta z niezbędnego dla zdrowia wypoczynku, w szczególności z prawa do co najmniej godzinnego spaceru i 8-godzinnego czasu przeznaczonego na sen w ciągu doby. Skazana, o której mowa w art. 87 § 3 i 4, ma prawo do korzystania z dłuższego spaceru. Podobnie lepszą sytuację ma kobieta przebywająca w domu matki dziecka, ponieważ może dokonywać dodatkowych zakupów na podstawie art. 113a.

Na podstawie art. 141a kkw dyrektor zakładu karnego może udzielić skazanemu zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego pod konwojem funkcjonariusza Służby Więziennej, osoby godnej zaufania lub samodzielnie, na czas nieprzekraczający 5 dni, w celu odwiedzenia poważnie chorego członka rodziny, uczestnictwa w pogrzebie członka rodziny oraz w innych przypadkach szczególnie ważnych dla skazanego. Ponadto art. 143 kkw reguluje, że nie wszystkie kary dyscyplinarne mogą być stosowane wobec kobiet ciężarnych, karmiących lub sprawujących opiekę nad własnymi dziećmi w domach matki i dziecka.

6. Świadczenie wychowawcze a pobyt rodzica w zakładzie karnym

W związku z wykonywaniem władzy rodzicielskiej rodzice, zwłaszcza w trudnej sytuacji materialnej, mogą ubiegać się o różne świadczenia z miejskiego ośrodka pomocy społecznej. Od 2016 r., na podstawie ustawy z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci⁴⁷, można się ubiegać o świadczenie wychowawcze potocznie nazywane 500+. Celem świadczenia jest częściowe pokrycie wydatków związanych

⁴⁷ Tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r. poz. 1851 ze zm.

z wychowywaniem dziecka, w tym opiekę nad nim i zaspokojenie jego potrzeb życiowych. Zgodnie z art. 4 pkt. 2 świadczenie może przysługiwać: matce, ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka albo opiekunowi prawnemu dziecka. Jest to zamknięty katalog świadczeń i nie może przysługiwać żadnej innej osobie. Świadczenie wychowawcze przysługuje na dziecko do ukończenia przez niego 18 roku życia i wynosi 500 zł miesięcznie na dziecko w rodzinie. W myśl art. 5 pkt. 3 świadczenie wychowawcze przysługuje na pierwsze dziecko, jeżeli dochód rodziny nie przekracza 800 zł na osobę. Ponadto ustawa w art. 8 normuje katalog zamknięty sytuacji, gdy świadczenie nie przysługuje, m.in. gdy dziecko zostało umieszczone w instytucji zapewniającej całodobowe utrzymanie albo w pieczy zastępczej. W słowniczku ustawowym dokonano wykładni pojęcia „instytucja zapewniająca całodobowe utrzymanie” – oznacza to: dom pomocy społecznej, młodzieżowy ośrodek wychowawczy, schronisko dla nieletnich, zakład poprawczy, areszt śledczy, zakład karny, szkołę wojskową lub inną szkołę, jeżeli instytucje te zapewniają nieodpłatnie pełne utrzymanie. Można zatem przypuszczać, że kobiecie osadzonej wspólnie z dzieckiem w domu matki i dziecka, które jest częścią zakładu karnego, nie przysługuje prawo do pobierania świadczenia wychowawczego, mimo że pozostałe przesłanki zostałyby spełnione. Podobnie jak na czas odbycia kary, w sytuacji gdy sąd rodzinny umieści dziecko do rodziny zastępczej.

Zakończenie

Podsumowując rozważania wokół prawa rodzica do opieki i wychowania, podjęta analiza jest jedynie asumptem do dalszych rozważań naukowych. Prawo rodziców do wychowania dziecka stanowi trudne do realizacji uprawnienie nie tylko z punktu widzenia emocjonalnego, psychicznego, ale również prawnego. Na szali sędziowie często mają dwa dobra, z jednej strony tytułowe prawo rodzica do wychowania dziecka i sprawowania nad nim opieki, zaś z drugiej – dobro dziecka. Skazanie rodzica jest niewątpliwie trudnym doświadczeniem w życiu zwłaszcza małego dziecka. Wydaje się, że dobrą instytucją jest „dom matki i dziecka”, jednak czas przebywania w nim dziecka jest zbyt krótki. Autorka zdaje sobie sprawę, że 3-letnie dziecko pamięta wiele rzeczy, w tym przebywanie w takim miejscu również, jednak oddzielanie dziecka od matki po trzech latach również nie jest dobrym rozwiązaniem. Ponadto zbyt mało jest

regulacji związanych z opieką nad dzieckiem przez ojca. Pomijając już wcześniej wskazaną dyskryminację mężczyzn, którzy nie mogą zajmować się bezpośrednio dzieckiem do lat 3 w domu matki i dziecka, to wydaje się, że częściej powinny mieć miejsce odwiedziny ojca u skazanej matki z dzieckiem przebywającej w domu matki i dziecka. Pozwoli to na nawiązanie bliższych relacji między dzieckiem i rodzicem, który przebywa na wolności oraz dzięki temu będzie się prawidłowo rozwijało.

Bibliografia

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 303.
- Borysiak W., *Komentarz do art. 48, [w:] Konstytucja RP. Komentarz do art. 1-86, t. I*, Warszawa 2016.
- Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Domżańska A., *Dzieci rodziców pozbawionych wolności*, „Forum Pedagogiczne” 2011, nr 1.
- Fajfer-Kruczek I., *Psychospołeczne uwarunkowania wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka przebywającego z matką w izolacji penitencjarnej*, „Psychiatria i Psychologia Kliniczna” 2016, nr 4.
- Gajda J., *Komentarz do art. 110, [w:] Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2012.
- Gniadek N., *Matka i dziecko w zakładzie karnym (doniesienia z badań)*, „Studia Gdańskie” t. XXVI.
- Ignatowicz J., *Władza rodzicielska, [w:] Kodeks rodzinny i opiekuńczy: komentarz*, red. K. Pietrzykowski, s. 412.
- Kwieciński A., *Skazani-rodzice. Sytuacja prawna osadzonych sprawujących opiekę nad dziećmi*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2012, t. XXVII.
- Lachowski J., *Kara pozbawienia wolności, [w:] Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2018.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Machel H., *Więzienie jak instytucja karna o resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003.
- Matysiak-Błaszczyc A., Włodarczyk E., *Macierzyństwo za kratami*, „Pedagogika Społeczna” 2004, nr 2-4.
- Nadzieja-Maziarz A., *Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 5.
- Postulski K., *Fakultatywne odroczenie wykonania kary pozbawienia wolności*, „Palestra” 2013, nr 5-6.
- Reczek H., *Oddziaływanie wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek, [w:] Problemy Więziennictwa u progu XXI wieku. I Kongres Penitencjarny*, red. B. Hołyst, S. Redo, Warszawa-Wiedeń-Kalisz.
- Sitnik K., *Uwagi dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przywieziennych Domach dla Matki i Dziecka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2012, t. XXVIII.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Strzebińczyk J., *Władza rodzicielska, [w:] Prawo rodzinne i opiekuńcze. System Prawa Prywatnego*, t. XII, Warszawa 2011.

Szczechowicz K., *Zasady wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania wobec kobiet w ciąży*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 10.

Wesołowska-Krzysztoferek I., *Wpływ kontaktów z dziećmi na depryzację niektórych potrzeb u osadzonych kobiet*, [w:] *Problemy Więziennictwa u progu XXI wieku. I Kongres Penitencjarny*, red. B. Hołyst, S. Redo, Warszawa-Wiedeń-Kalisz.

Akty prawne i orzecznictwo:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r. poz. 682 ze zm.).

Ustawa z dnia 5 czerwca 1997 r. (tekst jedn.: Dz. U. z 2018 r. poz. 652 ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek (Dz. U. z 2003 r. nr 175, poz. 1709).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 kwietnia 2003 r. sygn. akt K 18/02 (Dz. U. z 2003 r. nr 83, poz. 772).

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 23 lipca 2008 r. (sygn. II AKz w 549/08), Legalis nr 130571.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 22 kwietnia 2016 r. (sygn. II AKz w 333/16), Legalis nr 1504732.